

Богатирьов І.Г.

УДК: 343. 8. 001. 5

*доктор юридичних наук, професор,
Дніпропетровський університет внутрішніх справ*

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Кримінально-виконавче право України, як галузь права є складовою частиною юридичної науки. У відповідності до прийнятої класифікації в наукознавстві юридичні науки поділяються на галузеві, міжгалузеві та спеціальні. Термін "наука" взагалі застосовується для назви окремих галузей наукового знання, тому її ще розуміють як одну із форм людської діяльності.

Юридична суть кримінально-виконавчого права як науки обумовлена історичним фактом її виникнення - шляхом відгалуження її від кримінального права і трансформації із виправно-трудового в кримінально-виконавче право. Кримінально-виконавче право як самостійна галузь серед юридичних наук має свій відокремлений предмет дослідження, свою методологію (загальну і особливу теорію), вона тісно взаємодіє з іншими юридичними науками.

Під наукою кримінально-виконавчого права України О.М. Джужа розуміє галузь знань, що вивчає боротьбу зі злочинністю шляхом виконання кримінальних покарань, а також соціально-економічні закономірності, які зумовлюють місце і роль цієї діяльності в державі, її принципи та інші положення.

На думку В.М.Поповича поняття "наука" тісно пов'язане з поняттям "вища школа". Цей зв'язок зрозуміти не складно, адже від науково вивіреної підготовки кваліфікаційних кадрів залежить розв'язання сучасних проблем прогнозування і прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень, що спрямовані на попередження майбутніх проблем у тій чи іншій сфері життєдіяльності людини, суспільства, держави.

Інше поняття "наука" визначають В.М.Шейко і Н.М.Кушнарєнко, на їх думку вона включає в себе діяльність, спрямовану на здобуття нового знання, та результат цієї діяльності - сумуздобутих наукових знань, що є основою наукового розуміння світу. Ретроспективний аналіз науки кримінально-виконавчого права розкривається у праці "Кримінально-виконавче право України" професором В.М. Трубниковим, який наголошує, що до 1917 р. дана наука носила іншу назву "тюрмознавство".

До речі, дана назва збереглася по цей час у Німеччині. У Франції, Англії та інших країнах ця наука має назву "пенітенціарна", тобто виправна. Даний термін залишався і після 1917 р. Першою працею, яка заклала підвалини пенітенціарної науки, була праця С.В. Познишева "Основи пенітенціарної науки". Нову назву пенітенціарна наука отримала після прийняття низки нових законодавчих та відомчих актів, які визначили стратегію і тактику органів і установ виконання покарань щодо осіб засуджених за вчинений злочин.

В основі виправлення і перевиховання засуджених законодавець передбачив суспільно-юрисну працю. Вважається, що нова назва "виправно-трудова наука" започаткована у 1930 році і проіснувала вона як відомо більше 70 років. Відомі події 1991 року суттєво змінили курс на виправлення і перевиховання засуджених в Україні.

Прийнятий у 2003 році новий Кримінально-виконавчий кодекс України започаткував нову назву, наука кримінально-виконавчого права. У зв'язку з цим кожен

співробітників органів і установ виконання покарань повинен мати уявлення про науку кримінально-виконавчого права, сфера діяльності якої є результатом його професії.

Наука кримінально-виконавчого права, як специфічна діяльність, спрямована на отримання нових теоретичних і прикладних знань про закономірності розвитку системи виконання та відбування кримінальних покарань. Основними її ознаками є:

- наявність систематизованого знання (наукових ідей, теорій, концепцій, законів, принципів, гіпотез, основних понять, фактів тощо);

- наявність наукової проблеми, об'єкта і предмета дослідження;

- практична значущість процесу що вивчається, та знаннями про нього.

У цьому контексті проголошений Президентом України курс на Європейську інтеграцію вимагає, серед іншого, створення в Україні сучасної європейської моделі виконання покарань відповідно до норм і стандартів Ради Європи, а також безумовного виконання зобов'язань, взятих Україною при вступі до Ради Європи.

Особливе місце у цій моделі на нашу думку, повинна зайняти пенітенціарна наука, бо тільки за умов належного її розвитку залежить розв'язання сучасних проблем призначення, виконання та відбування засудженими покарань. Проблема виконання кримінальних покарань, на думку О.М. Литвака, є дзеркалом, у якому відображається все суспільне і державне життя. Тому успішне вирішення завдань державної кримінально-правової політики у сфері виконання покарань передбачає поглиблення систематизації раніше напрацьованих наукових знань, їх екстраполяцію на дослідження нових маловивчених аспектів тих чи інших об'єктів пізнання або їх аналіз на новому етапі розвитку кримінально-виконавчого права України.

Особливістю розвитку пенітенціарної

науки є розробка наукової концепції, яка спрямована на пізнання і використання закономірностей діалектичного процесу виправлення і ресоціалізації засуджених, накопичення і систематизацію знань з теорії і практики виконання кримінальних покарань, ведення наукових досліджень з цих проблем.

Прийнятий Верховною Радою України новий Кримінально-виконавчий кодекс України не тільки закріпив концептуальні основи правового регулювання виконання кримінальних покарань, а й суттєво оновив і удосконалив кримінально-виконавче законодавство, відкрив широкі можливості пошуків нових досліджень у цій галузі. Становлення сучасної загальної правової парадигми, і на її основі правової системи, неможливо без уточнення і доповнення новим змістом предмета кримінально-виконавчого права України.

Зміна суспільно-політичних та соціально-економічних умов країни суттєво впливає на процес правового регулювання призначення, виконання та відбування покарань засуджених, тим самим іншого змісту набуває і предмет науки, який розглядається науковцями набагато ширше, ніж сама галузь права. Він охоплює не тільки кримінально-виконавчі правовідносини, які виникають в процесі виконання і відбування покарання, а й правове регулювання закономірності і основні ознаки кримінально-виконавчого права як самостійної галузі права.

Крім того, предмет науки кримінально-виконавчого права передбачає вивчення і дослідження кримінально-виконавчої політики держави України, діяльність органів і установ виконання покарань, історію розвитку і становлення кримінально-виконавчого права, досвід інших зарубіжних країн в галузі законодавства і організації виконання покарань, надає практичну допомогу у виправленні і ресоціалізації засуджених.

Внутрішня основа змісту науки кримінально-виконавчого права передбачає наступні концептуальні положення:

- 1) Наука кримінально-виконавчого права започаткована в межах кримінальної науки.
- 2) Предмет і об'єкт науки кримінально-виконавчого права належать процесу виконання та відбування покарання.
- 3) Норми матеріального і процесуального права є фундаментом для кримінально-виконавчого права.
- 4) Завдання і функції кримінально-виконавчого права входять до компетенції органів та установ виконання покарань, інших державних та недержавних інституцій [6, с. 41].

Наука кримінально-виконавчого права для досягнення своєї основної мети - виправлення і ресоціалізації засуджених, тісно взаємодіє не лише з галузями правової науки і, особливо, з наукою кримінального права, але і з іншими науками, такими, як психологія, педагогіка, кримінологія.

Це обумовлено тим, що кримінально-виконавче право регулює не тільки порядок і умови виконання і відбування покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави, але й створює умови для виправлення і ресоціалізації засуджених, що є категоріями таких наук, як педагогіка і психологія, а також передбачає необхідність запобігання вчинення нових злочинів як засудженими, так і іншими особами в контексті науки кримінології.

Загалом наука кримінально-виконавчого права має свій специфічний предмет і об'єкт регулювання, який не притаманний будь-якій іншій галузі права. Для будь-якої галузі науки завжди важливою залишається проблема методології. Особливе значення вона має для науки кримінально-виконавчого права, оскільки дослідження в цій галузі знаходяться у постійному пошуку а практика породжує нові проблеми і шукає шляхи їх вирішення.

У науці кримінально-виконавчого права використовують такі методи пізнання загальний діалектико-матеріалістичний метод, загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія, порівняння, системно-

структурний підхід тощо); спеціальні (методи математичної логіки, математичного моделювання правової статистики та ін.) і специфічні правові (формально-логічний, порівняльно-правовий, історичний, конкретно-соціологічний та ін.).

Доводиться також констатувати, що стан та розвиток науки кримінально-виконавчого права в цілому на даний момент залишається обділений увагою вчених. Відсутність ґрунтовних наукових досліджень у незалежній Україні з питань розвитку науки кримінально-виконавчого права частково компенсується висвітленням її у щорічному бюлетені "Проблеми пенітенціарної теорії і практики" та у навчальних посібниках з курсу кримінально-виконавчого права України, яке викладається, на жаль, у обсязі 54 год. у вищих навчальних закладах.

Історія повчає, що здобутками вчених у галузі кримінально-виконавчого права не слід ігнорувати, тільки при бережливо зацікавленому підході до їх наукових надбань наука кримінально-виконавчого права може стати ефективним інструментом пошуку нових знань у галузі виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання скоєння ними нових злочинів [2, с. 3].

Після поновлення Україною своєї незалежності досить інтенсивно розпочалась підготовка кандидатських та докторських дисертацій з проблем кримінально-виконавчого права. Проведений контакт-аналіз захищених дисертацій з 1991 року показує, що кандидатських дисертацій було захищено більше тридцяти, на жаль, докторських усього чотири. Збагачуючи науку кримінально-виконавчого права і практику новими ідеями, закладаються підвалини формування наукових шкіл. У цьому контексті заслуговує на увагу Харківська і Київська школи, які існують вже десятки років і мають напрацьований потужний науковий потенціал.

На жаль, необхідно констатувати, що іноді різнобій і хаотичність у формуванні тематики дисертаційних досліджень порядку та умов виконання і відбування покарань та інших науково-дослідних робіт свідчать про безсистемний характер наукової роботи, що не сприяє формуванню концептуальних засад розвитку науки кримінально-виконавчого права.

Важливо наголосити, що Україна за всю свою історію не мала науково-дослідного інституту з проблем кримінально-виконавчого права, тому мабуть і не сформований в цьому контексті й науковий потенціал. Створення такого інституту надає б змогу визначити і науково обґрунтувати теоретико-методологічні основи комплексного, організаційно-правового підходу до дослідження проблем кримінально-виконавчого права.

Узагальнюючи вищевикладене констатуємо, що наука кримінально-виконавчого права України сьогодні знаходиться в стадії свого становлення, тому кляо проблем, які досліджуються нею, постійно знаходяться в русі. Як складна соціальна система будь-яка галузь науки, в тому числі і наука кримінально-виконавчого права, потребує для свого розвитку чітко визначених і погоджених за змістом основних завдань, мета яких забезпечити підготовку науково-педагогічних кадрів, створення науково-дослідних установ, лабораторій, плановість науково-дослідної діяльності.

Важливо також наголосити, що наука кримінально-виконавчого права через діюче чинне законодавство України наділена правом проведення комплексних наукових розвідок у сфері виконання та відбування покарань. Крім того вона забезпечує:

- ◆ регулярне впровадження у практику органів і установ виконання покарань сучасних досягнень виправлення і ресоціалізації засуджених;
- ◆ розробку наукових досліджень з метою вирішення актуальних проблем діяльності органів і установ виконання покарань;

- ◆ вивчення досвіду роботи аналогічних органів і установ у зарубіжних країнах;
- ◆ узагальнення та поширення позитивного досвіду серед органів і установ які виконують кримінальні покарання;
- ◆ розробку пропозицій щодо удосконалення норм чинного законодавства у сфері виконання і відбування покарань;
- ◆ підготовку та пере підготовку персоналу нової генерації для органів і установ виконання покарань.

Серед найголовніших завдань науки КВП України виділяється:

- розробка фундаментальних проблем теорії виконання і відбування кримінальних покарань;
- дослідження всіх інститутів кримінально-виконавчого права з метою встановлення їх ефективності виправлення і ресоціалізації засуджених;
- зміцнення та розширення зв'язків з правотворчими і практичними органами у сфері кримінально-виконавчих правовідносин;
- вивчення кримінально-виконавчого законодавства і практики його застосування в інших країнах світу;
- вироблення рекомендацій щодо удосконалення КВК і практики його застосування;
- розробка та підготовка фундаментальних праць у галузі кримінально-виконавчого права, разом з практичними працівниками підручників, монографій, коментарів до КВК.

Підготовлена стаття є першою в Україні, яка присвячена узагальненню наукового потенціалу у галузі кримінально-виконавчого права, та комплексному вирішенню теоретичних і практичних проблем виконання кримінальних покарань. На основі ґлибокого аналізу стану наукової розробленості кримінально-виконавчого права, опрацьованих наукових праць, що відбивають досягнення теорії і практики, автором висунуто ряд нових концептуальних у теоретичному та прикладному аспектах положень і висновків.

Бібліографія

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: Офіц. текст. - К.: Юрінком, 2003. - 96 с.
2. *Богацький І.Г.* Науково-дослідна робота в галузі кримінально-виконавчого права України: Лекція - Д.: Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. - 2007. - 24 с.
3. *Богацький І.Г., Богацька О.І.* Концептуальні засади розвитку кримінально-виконавчого законодавства України. Піднесення права. Реформування кримінального та кримінально-виконавчого законодавства - головний чинник

- корегування політики України у сфері виконання кримінальних покарань // Зб. доповідей та тез ГУ "ЗІДМУ", 21-22 грудня 2006. - С. 46-524.
4. *Богацький І.Г.* Методологія впровадження кримінальних покарань, альтернативних позбавленню волі // Право України. - 2004. - №7. - С. 21-26.
 5. *Богацький І.Г.* Наука кримінально-виконавчого права України // Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. - 2007. - № 2. - С.123-128.
 6. *Богацький І.Г.* Проблемність досліджень у галузі кримінально-виконавчого права України // Право України. - 2008. - № 1 - с. 106-110.

УДК: 340.14 : 351.74 (477)

Ганзенко О.О.

*к.ю.н., доцент кафедри історії і теорії держави та права
юридичного факультету ЗНУ*

ПРАВОВЕ ІНФОРМУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ І ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ МЕХАНІЗМОМ ЗАГАЛЬНОГО ТА СПЕЦІАЛЬНОГО УТРИМАННЯ

Діяльність органів внутрішніх справ спрямована на захист прав і свобод громадян, забезпечення законності та охорону правопорядку у державі. Законність і правопорядок може бути результатом високої правової культури громадян України і одночасно

умовою її формування. В Україні актуальною залишається проблема пошуку практичних засобів формування правової культури громадян з метою забезпечення законності і правопорядку в нашій державі, свідомого дотримання громадянами норм права та утримання від скоєння правопорушень.